

בורגנופוביה

דוד ברוקס

סמוך לשנת 1830 הביטה קבוצה של אמנים ואינטלקטואלים צרפתיים סביבה ונוכחה לדעת כי אנשים נחותים ממנה מבחינה רוחנית מנהלים את העולם. לפתע פתאום הבחינה בהמון הגדול של הקמעונאים, הסוחרים והמנהלים שהרוויחו הרבה מאוד כסף, חיו בבתיים גדולים ותפסו עמדות מפתח. לא היה בהם דבר מסגנונה המעודן של האריסטוקרטיה או מיושרם הפשוט של האיכרים. הם היו פשוט דוחים. הם היו חומרניים ווולגריים, קונפורמיסטים רדודים, בורים צרי אופק ושקועים בעצמם, ועל פי רוב אפילו לא הודו בנחיתות המוסרית והרוחנית שלהם בהשוואה לאמנים ולאינטלקטואלים. יתר על כן, עצם הבינוניות שלהם היא שהביאה להצלחתם. בשל קלקול כלשהו בתכנית הקוסמית הגדולה, תאוות הבצע צרת המוחין שלהם הביאה להם עושר גדול, כוח לא־מרוסן ויוקרה חברתית הולכת וגדלה. מטבע הדברים, עורר הדבר את זעמם של האמנים והאינטלקטואלים. שנאה לבורגנים נהפכה לרגש הרשמי של האינטליגנציה הצרפתית. סטנדל אמר שסוחרים וקמעונאים מעוררים בו רצון "לבכות ולהקיא בו בזמן". פלובר חשב שהם "עמלנים ותאבי בצע". שנאה לבורגנות, הוא כתב, "היא ראשיתה של כל מידה טובה". על מכתביו חתם "בורגנופוב", כדי להראות עד כמה הוא מתעב את "בעלי החנויות המטופשים ודומיהם".¹

מכל עיקרי האמונה של המאה התשע־עשרה נותר רק אחד, פחות או יותר, והוא עדיין חי בלבבות ומשגשג: בורגנופוביה. המרקסיזם מת. הפרוידיאניות

מתה. הדרוויניזם החברתי מת ועימו כל התיאוריות של טוהר הגזע שצמחו סביבו. אבל הרגשות והתחושות שביטאו פלובר, סטנדל וכל האחרים בשנות השלושים של המאה התשע־עשרה נמצאים עדיין איתנו, והם חזקים מתמיד. הבורגנופוביה, שפרחה בצורות מגוונות והתפשטה למקומות שונים זה מזה כמו בגדד, רמאללה ובייג'ין, היא האמונה הריאקציונית העיקרית של תקופתנו. זהו המצב כיום משום שבעיני חלק גדול מהעולם, מצטיירות שתי אומות – אמריקה וישראל – כדוגמאות מנקרות עיניים של עמים הנהנים מהצלחה שאינם ראויים לה. לפי השקפה זו, האמריקנים והישראלים הם המולך הרעב לממון של העולם, מהרסי המוסר, משחיתי התרבות, מפצי ערכיה של עבודת האלילים. שתי האומות האלה, כך אומרים, נוהגות קפיטליזם של כיבוש, דורסות אומות עניות יותר ומנצלות שכנים חלשים יותר בתשוקתן האינסופית לעוד ועוד. בעיני הבורגנופובים, שני העמים האלה, האמריקנים והיהודים, משגשים דווקא בשל הפיגור הרוחני שלהם. העיוורון שלהם לקדושה, המרץ הקדחתני, האטימות המוסרית שהם מגלים, המרדף הרדוד שהם מנהלים אחר כוח ורווחים – אלה הם הדברים המאפשרים להם לצבור עושר, לבנות כלי נשק, ולמלא תפקיד של מעצמה.

ולכן, כהד לבוז שרחשו האינטלקטואלים הצרפתים משנות השלושים של המאה התשע־עשרה כלפי הסוחרים והבנקאים, יש המבקשים היום לזעזע, להשפיל ואם אפשר אף להשמיד את ארצות־הברית וישראל. בבורגנופובים של ימינו בוערת אותה תחושה של נחיתות נטולת הצדקה. הם חווים את תחושת ההשפלה הזאת משום שאין דבר שיוכלו לעשות כדי לבלום את עוצמתם העולה של אויביהם. על כך הם קוצפים וזועמים. אלא שהבורגנופובים היום אינם רק אמנים ואינטלקטואלים. יש ביניהם גם טרוריסטים ומחבלים מתאבדים. כמה מהם, אנשי דת המטיפים לשנאה ולאלימות, מלמדים בבתי מדרש מוסלמיים ונוהרים לא להקנות לתלמידיהם את סוג הידע המעשי השולט בבתי הספר הבורגניים. אחרים מתוכם, מלומדים אירופיים ממיטב האוניברסיטאות של המערב, חשים עלבון צורב משום שהם יודעים, עמוק בלבם, כי הן ארצות־הברית והן ישראל ניחנו בחיוניות ובאומץ הלב שאבדו כבר לאומותיהם שלהם.

קווי החזית מתגבשים היום לנגד עינינו. המאבק על ארץ ישראל, שהיה פעם סכסוך מקומי על אדמה, הפך לקרב הכרעה תרבותי בקנה מידה עולמי. המערך הנרחב של הבורגנופובים – הטרוריסטים הלאומנים של יאסר ערפאת, הפונדמנטליסטים האיסלאמיים של החמאס, השמאלנים מתנגדי הגלובליזציה

של ז'וזה בובה, מתנגדי הקולוניאליזם הרב־תרבותיים מארצות־הברית ואדוני התקשורת בוגרי "אוקסברידג'" בביי־סי – כולם מתעלים את הטינה והזעם שלהם, על סוגיהם השונים, לאותו סכסוך יחיד.

לבורגנופובים אין פוליטבירו. אין להם פיקוד עליון. אין להם אסטרטגיה שאמורה להוביל לניצחון. הם חמושים רק בזעם ניהיליסטי, בקנאה מעורבת בהתנשאות, בתחמושת של ביטויי לעג ואיבה, בעיוות המציאות בכלי התקשורת שלהם, בתיאוריות קנוניה, במחבלים המתאבדים – ומעל לכל, יש להם אמונה לוחטת כי את העמים העולים, מלאי החיים והעוצמה, של ארצות־הברית וישראל, יש להשפיל ולהוריד על ברכיהם.

בורגנופוביה היא בעצם שנאת ההצלחה. זוהי שנאתם של אנשים החשים עליונים מבחינה רוחנית אולם מוצאים את עצמם בנחיתות כלכלית, פוליטית וחברתית. הם מסיקים כי העולם חולה, כי הוא מתגמל את הערכים הלא־נכונים, את האנשים הלא־נכונים ואת היכולות הלא־נכונות. אם הם רכי לב הם נעשים ציניים; אם הם קשוחים הם נעשים אלימים. בעיני הבורגנופובים, פשעם של האנשים והאומות הנוחלים הצלחה אינו מתמצה בכך שהם "ולגריים במקצת", מתוגמלים יתר על המידה או זוכים למזל שאינם ראויים לו. הם מפלצות, חיות נטולות אנושיות שבמקרים קיצוניים אפשר להרוג ללא אשמה. הפיצול המניכאי הזה בין המצליחים הנתעבים ובין הבורגנופובים טהורי הרוח התבסס כבר בשלב מוקדם בהופעתו כעיקר אמונה. הלדרלין, משורר גרמני מתחילת המאה התשע־עשרה, לא היה מסוגל להתעלם מבורגנות הסחר. הוא חייב היה להכריז כי המעמדות הבינוניים הם "נטולי יכולת לחוש רגש נעלה".² במילים אחרות, הם לא ממש אנושיים.

בן־ארצו של הלדרלין, ורנר זומבארט, כתב מאוחר יותר טקסט בורגנופובי מובהק שכותרתו "סוחרים וגיבורים", ובו טען כי יש שני סוגים בסיסיים של בני אדם: "גישתו של הסוחר לחיים היא השאלה 'מה אתה יכול לתת לי?' ... גישתו לחיים של הגיבור היא השאלה 'מה אני יכול לתת לך?'" הגיבור הוא האדם הטוטלי, הדואג לזולת, החיוני, הרוחני והחופשי. הסוחר הוא קפיטליסט אנוכי שחי חיים עלובים ומלאכותיים בין "שעוני כיס, עיתונים, מטריות, פנקסים, מערכות בויב, פוליטיקה".³

אדם הגון יכול לתלות את הצלחתו של הזולת במוסר העבודה הגבוה שלו, במשמעת העצמית שלו או במזל – בעובדת הימצאו במקום הנכון ובזמן

הנכון, כשהוא מצויד בכישורים הנכונים. אדם רגיל יכול להתבונן במדינה עשירה וחזקה ולנסות לאתר את מקור החיות שלה, לאמוד את משאביה האנושיים והטבעיים, את מידת החירות שהיא מאפשרת ואת מוסדותיה והנורמות החברתיות שלה. אולם בעיני הבורגנופוב הצלחתם של אחרים לעולם אינה לגיטימית או ראויה. מבחינתו, ההצלחה נפלה בחלקם של אלה העובדים את עגל הזהב, האליל, המשחית השטני – הממון.

כאשר בורגנופובים מתארים את אויביהם, הם כמעט תמיד מציירים אותם כשטופי תאוות בצע, כאנשי מסחר מוכי אמוק. לפי השקפה זו, החומרנות הוולגרית הזאת לא רק השחיתה את נפשם של הבורגנים; היא גם מאיימת לבזות דרכם את הציביליזציה עצמה ואת העולם כולו. במילותיו של אלוף הבורגנופובים, קרל מרקס, היא מאיימת להפוך את כל הקדוש לנקלה.

חלק מהפסימיסטים שבין הבורגנופובים מאמינים כי הגרוע מכל כבר נמצא מעבר לסף. "ארצנו המסכנה שקועה בניון רומאי", קונן המשורר הצרפתי ארתור דה־גובינז' ב־1840. "אין לנו חוט שדרה או אנרגיה מוסרית. אינני מאמין עוד בדבר... הכסף הרג את הכל"⁴ (סקירה מצוינת של המחשבה הבורגנופובית ניתן למצוא בספרו של ארתור הרמן רעיון העקיעה בתולדות המערב, חיבור העוסק בשתי מאות של פסימיזם תרבותי ומצטט כמה מדמויות המפתח האינטלקטואליות שביטאו השקפה זו).⁵

לאחר שחוו הבורגנופובים את העווית הראשונית של הריאקציה, הפנו עד מהרה את חצי זעמם אל שתי מטרות בולטות: האמריקנים והיהודים. כפי שציין ההיסטוריון האמריקני הנרי סטיל קומאג'ר, הדבר קרה משום שקשה למצוא בהיסטוריה מקבילות לשגשוג של ארצות־הברית, וכולם יודעים זאת.⁶ היהודים, מצדם, זכו להישגים ולהצלחה מתמשכת שכמותה לא ידע שום עם בהיסטוריה האירופית. וכך התקבעו עד מהרה בדמיון הבורגנופובי כאנשי המסחר המובהקים ביותר. הם היו הבנקאים, הסוחרים, אנשי הממון חדי־החושים וחסרי הנשמה שזחלו במרתפי התרבויות הישרות והאצילות והטילו בהן את הנגע של הרגליהם ונוהגיהם. יוסטון צ'מברליין, פילוסוף טבטוני בן המאה התשע־עשרה, אמר על היהודים כי "קיומם הוא פשע נגד החוקים הקדושים של החיים". הדת היהודית, אמר, היא "נוקשה", "עלובה" ו"עקרה".⁷

הדימויים הללו חלחלו גם לחברה האמריקנית עצמה. משפחת אדמס הידועה, שבין בניה היו גם שניים מנשיאי ארצות־הברית, הייתה בורגנופובית למופת, ותרמה אף היא את חלקה לשנאה האנטישמית בארצות־הברית. ברוקס

אדמס קונן על כך ש"באנגליה שולטים היהודים של ברלין, פריז וניו יורק לא פחות מבני המקום". הוא השווה את היהודים לתאגיד ענק, והצהיר חד וחלק כי "הם שולטים בעולם". הנרי אדמס מחה על הכוח המשולב של "וול סטריט, סטייט סטריט וירושלים". מאוחר יותר טען ההיסטוריון האנגלי ארנולד טוינבי כי היהודים, עם "הווירטואוזיות המושלמת שלהם במסחר ובכספים", זיהמו את הציביליזציה המערבית במטריאליזם גס. בשל יהירותם ורשעותם הם נושאים באחריות לקפיטליזם, לקומוניזם חסר-האל ולשואה, וכך תרמו לשקיעתה של אירופה.⁸

מדהים לגלות כמה מוקדם תויגה ארצות-הברית כארץ מסחרית תאבה לממון, והאמריקנים כאנשים שטופי תאוות בצע. פרנסואה לה-רושפוקו ליאנקור, שסייר בארצות-הברית בשנות התשעים של המאה השמונה-עשרה, הכריז על האמריקנים כי "התשוקה לעושר היא הרגש השולט בהם".⁹ בשנת 1805 ציין מבקר בריטי כי "כל האנשים שם הופכים [את הכסף] למטרתם בחיים". ואילו הפילוסוף האנגלי מוריס בירבק סיכם את הרוח האמריקנית כמה שנים מאוחר יותר כך: "רווח! רווח! רווח! רווח! רווח!" ב-1823 כתב ויליאם פו כי "שני אלילים אנוכיים, הנאה ורווח, משעבדים את האמריקנים". ארבע-עשרה שנים לאחר מכן קונן הסופר וההיסטוריון הרוסי מיכאיל פוגודין, ברוח של התפכחות מאשלויות, כי "אמריקה שבה תלו בני-תקופתנו את תקוותיהם למשך זמן מה, חשפה בינתיים בבירור את חטאי הלידה הלא-חוקית שלה. אין היא מדינה אלא חברת סחר".¹⁰

כל דור של משקיפים זרים חיזק את הדעה הקדומה. צ'רלס דיקנס תיאר מדינה שתושביה הוולגריים והמשונים רודפים בטירוף אחר "הדולר הכל-יכול" – מטבע לשון שהוא עצמו טבע. אוסוולד שפנגלר הביע את דאגתו שגרמניה תידרדר למדרגת "אמריקה חסרת נשמה", על הערצתה ל"כישורים טכניים, ממון ודבקות בעובדות". מתיו ארנולד חשש שמא הכוחות הגלובליים יחוללו אמריקניזציה באנגליה. "הם ישלטו [בבריטניה] בעזרת המרץ שלהם אבל ידרדו אותה ברעיונותיהם הנחותים וחוסר התרבות שלהם". האפשרות של הגמוניה תרבותית אמריקנית טרדה את מנוחתם של רבים ברחבי העולם כבר ב-1904. באותה שנה כתב הסופר הגרמני פאול דנס מסה רבת-השפעה שכותרתה "האמריקניזציה של העולם". "מהי אמריקניזציה?" שאל. "אמריקניזציה במובנה הרחב ביותר, לרבות המובן החברתי והפוליטי, פירושה המרדף הבלתי פוסק, העיקש וחסר הגבולות אחרי רווח, עושר והשפעה".¹¹

במאה העשרים התבטא המסחור האמריקני האגרסיבי בהתפשטות בלתי ניתנת לעצירה של מותגים שהיו לסמל, דוגמת קוקה קולה, מקדונלדס, דיסני ומייקרוסופט. בעיני הבורגנופובים, אמריקה היא ארצם של בארט סימפסון, של להקות הבנים, של ניתוחים להגדלת חזה ושל משמר המפרץ – ארץ הכסף והרובים, ארץ החיוכים המזויפים ועודף המשקל. וכך, כאשר הופיע אוסאמה בן-לאדן על במת ההיסטוריה, הייתה כבר השנאה לאמריקה מתוזמרת היטב, מוצר מוגמר שרק המתין לטרוריסט המוסלמי שיאסוף אותו אל חיקו. ב-1998 הכריז בן-לאדן מלחמה על "ברית הצלבנים והיהודים, בהנהגת ארצות-הברית וישראל". הוא הוסיף: "מאז ימי ילדותי הייתי שרוי במלחמה עם האמריקנים וטיפחתי שנאה כלפיהם". בהכרזה זו דהדו הדברים שאמר טוינבי שלושים שנה קודם לכן: "ארצות-הברית וישראל הן כנראה שתי המדינות המסוכנות ביותר מקרב 125 המדינות הריבוניות שביניהן מחולקים כיום שטחי היבשה של כדור הארץ".¹²

השאלה המכרעת ששואל הבורגנופוב את עצמו היא, אפוא, כיצד יש להתמודד עם האיום הזה? בנקודה זו נחלקים הבורגנופובים לשתי אסכולות. אחת, שאפשר לכנותה האסכולה הברוטלית, מבקשת להשיב את החינויות הזכרית, הגולמית, הטמונה עדיין בטבע האנושי. האחרת, שאפשר לכנותה האסכולה המעודנת, מאמינה כי מיעוט יצירתי יכול להתרומם מעל לחיי הבורגנות הפרוזאיים אל ספירה עליונה של מחשבה, רגש, אמנות והשראה רוחנית.

האסכולה הברוטלית נולדה בגרמניה, פחות או יותר עם ניטשה. בספרו כה אמר זרתוסטרא מציג ניטשה דמות המכריזה כי היא מפנה את גבה לעולם של "חיפושיות" מנוונות, המבלות את חייהן ב"לסחור ולהתמקח על השלטון עם האספסוף". הישועה, כותב ניטשה במקום אחר, תבוא בזכות הרצון לעוצמה של העל-אדם, שיהפוך ל"לחץ אדיר ופטיש" אשר "שובר גזעים מתנוונים ומסלקם מן הדרך, על מנת לסלול מסלול לסדר חיים חדש".¹³ הברוטלים דחקו בבנים – "הנפיצים שבהם" – למרוד באבותיהם. השקפת העולם הרומנטית שלהם העלתה את השיגעון למעלת מרד במוסכמות. הם הביטו בנוסטלגיה באדם הפראי, הגאה והמחוספס של האפוסים ההומריים, של המיתולוגיה הנורדית ושל ההיסטוריה הגרמאנית.

הם המתינו להופעתו של גיבור נוסף כזה כיום – לוחם גברי שיהרוס את הציפוי המעופש של עולם מתורבת מדי ויפיח רוח חיים באנרגיה הגולמית של המין האנושי. "איננו זקוקים עוד לאידיאלוגים", טען אוסוולד שפנגלר, "אנו זקוקים לנוקשות, אנו זקוקים לספקנות חסרת מורא, אנו זקוקים למעמד של אדונים סוציאליסטיים".¹⁴ זה כמובן היה הנתיב שהוליך למוסוליני, להיטלר, לצדאם חוסיין ולבן-לאדן.

באותו הזמן החלו הבורגנופובים המעודנים להופיע בפריז ומאוחר יותר בלונדון ובארצות-הברית. הם טענו כי עמים של תרבויות שוקעות אינם צריכים לנסות לזכות מחדש בכוח הכלכלי והצבאי שהיה להם בעבר. יהיה זה נבון יותר מצדם להסכין לשקיעת עוצמתם הארצית ולקבל בברכה את מעלת החיים הרוחניים שיתפסו את מקומה. טוינבי הכיר בכך שימי העוז והחיוניות של אירופה חלפו ואינם. על האירופים לבחור עתה בין הוצאת כספם על מדינות רווחה נוחות ובין השקעתו בבניית "מדינות לוחמה" מיליטריסטיות. הם לא יוכלו לממש את שתי האפשרויות בעת ובעונה אחת. טוינבי חזה כבר ב־1926 שהאירופים יבחרו במדינת הרווחה – וייאלצו לקבל את "התגמדותם מול העולם שמעבר לים, [שאיירופה] עצמה בראה".¹⁵

האירופים נדרשו אפוא להפנות מבטם פנימה. כפי שציין ארתור הרמן, האידיאל האנושי שטוינבי תיאר דומה למדי לטוינבי עצמו: "מבוש, רגיש, דתי, נושא עיניו לעולם שמעבר, אדם הדוחה את עולם האלימות והברבריות במטרה לשקוד על טיפוח ה'רוחניות' של עצמו ושל החברה". טוינבי גינה את הפטריסיות, את העמלנות המסחרית, את הרוח החומרנית. אמנים ואינטלקטואלים, "המיעוט היצירתי", צריכים להנהיג עד ש"הרוב יתרגל ללכת באופן מכני בעקבות המיעוט".¹⁶

אף שטוינבי בז לארצות-הברית, ספריו נמכרו בה היטב. סיבובי ההרצאות שלו במדינה זו היו רווחיים ותמונתו הופיעה בשער השבועון טיים. כאשר עלה היטלר לשלטון בגרמניה היה טוינבי תומך נלהב במדיניות של פיוס עם הרודן. הוא נפגש עם היטלר ב־1936 והתרשם ממנו עמוקות (לשניהם היו כמה שנאות משותפות). הוא אמר לבני-ארצו שהיטלר רוצה בכנות בשלום. אכן, כפי שתגובה זו מדגימה, ממש כשם שהאסכולה הברוטלית של הבורגנופוביה הצמיחה את היטלר ואת צדאם חוסיין, הולידה האסכולה המעודנת את נוויל צ'מברליין ואת תגובת הנגד האירופית ל"ציר הרוע" של ג'ורג' בוש.

מ אז אירועי 11 בספטמבר ניסו רבים לנתח את מקור הזעם המוסלמי. אולם כל מי שתולדות הבורגנופוביה מוכרות לו יכול להתרשם ממידת הנוחות שבה משתלב הזעם המוסלמי בטינה המסורתית לקפיטליזם המריטוקרטי. הפנאט האיסלאמי והבורגנופוב מתעבים אותם הדברים. הם משתמשים באותן המילים ומשמיעים אותן מחאות. במסה בשם "אוקסידנטליזם" שפורסמה בניו יורק רוויו אוף בוקס, מנו אבישי מרגלית ואיאן בורומה את התופעות המעוררות את זעמם של אל־קאעידה ושל מתנגדים אחרים לארצות־הברית ולמערב בעולם השלישי. ראשית, הם שונאים את העיר. ערים מייצגות מסחר, אוכלוסייה מעורבת, חופש אמנותי ומתירנות מינית. שנית, הם שונאים את תקשורת ההמונים: פרסום, טלוויזיה, מוסיקת פופ וסרטי וידאו. שלישית, הם שונאים את המדע והטכנולוגיה – את התקדמות התבונה הטכנית, את היעילות המכנית, את הידע המעשי החומרי. רביעית, הם שונאים את הזהירות המחושבת, את הרצון לחיות בביטחון ולא לחזר אחרי המוות ולפלרטט בגבורה עם האלימות. חמישית, הם שונאים את החירות, את החופש שבו זוכים גם האנשים הבינוניים. שישית, הם מתעבים את שחרור הנשים. כפי שמרגלית ובורומה מציינים, "שחרור האישה מוביל לניוון בורגני".¹⁷ נשים אמורות להישאר בבית ולגדל גברים עזי נפש. כאשר הנשים יוצאות אל העולם, הן שוללות מן הגברים את גבריותם ומחלישות את כוחם.

שש מטרות אלה, שכלפיהן מכוונת המשטמה של הקיצונים האיסלאמים, מהוות פחות או יותר את עמודי התווך של החברה הקפיטליסטית המריטוקרטית, והן מיושמות בצורה הנחרצת ביותר במדינות כמו ארצות־הברית וישראל. אולם את הזעם המוסלמי שהתפרץ בימינו אלה מלבנות שתי תחושות נוספות. האחת היא הבושה במיניות. טקס חניכה של כל בורגנופוב מסוג זה הוא מסע נעורים לארצות־הברית או למערב, שם הוא כמעט נופל שדוד מול פיתויי ההדוניזם הוולגרי של החיים הקפיטליסטיים, אך בסופו של דבר דוחה אותם בגבורה. סייד קטב, אחד הגיבורים האינטלקטואליים של הקיצונים האיסלאמים, סייר בארצות־הברית בין 1948 ל־1950. הוא גילה עולם של ג'ז, פוטבול, סרטים, מכוניות ואנשים המטפחים את הגינה שלהם כאחוזי דיבוק. זוהי ארץ, כך כתב, "חלולה וגדושה סתירות, פגמים ורעות". בשלב מסוים מצא עצמו קטב בנשף בכנסייה. התקליטן השמיע שיר וולגרי בשם "מותק, קר בחוץ". קטב תיאר את שהתרחש בלשון רוויה בחושניות:

"הריקודים התעצמו... האולם רחש רגליים... זרועות הקיפו זרועות, שפתיים נגעו בשפתיים, חזה נגע בחזה, והאווירה הייתה מלאה אהבה".¹⁸ וכל זה אירע בנשף בכנסייה. אפשר לדמיון כיצד חשו בוודאי חוטפי המטוסים של אל-קאעידה שביצעו את פיגועי ה-11 בספטמבר כשביקרו במועדון חשפנות בפלורידה זמן קצר לפני שיצאו למות הקדושים המטהר שלהם.

התחושה השנייה המשלהבת את חרון האף הבורגנופובי המוסלמי היא השפלה – העלבון שנגרם בגין העובדה שבשנות השישים והשבעים ניסו אומות ערביות ומוסלמיות רבות להצטרף לעולם הבורגני הזה. הם ניסו לעבור תהליך של מודרניזציה ונכשלו. כמה מדינות ערביות דבקו עדיין בשביל המזוהם והשפל הזה של מודרניזציה, מוסיפות לחקות את המסחור הרדוד ואפילו מקבלות את נוכחותם של חיילים אמריקנים על אדמה ערבית. מציאות זו מעוררת ביתר שאת את זעמו של הגרעין הקשה של הבורגנופובים האיסלאמיים. בן-לאדן היטיב לבטא את העלבון שחשים חוגים אלו בגין נוכחותם של חיילים אמריקנים על אדמה סעודית: "בשם אלוהים, נשים מוסלמיות מסרבות שייגנו עליהן אותן זונות אמריקניות ויהודיות".

הקיצונים האיסלאמיים קושרים הילה רומנטית ללוחם הפראי, כפי שעשו לפנייהם הבורגנופובים הגרמנים. כמו אנשי האסכולה הברוטלית ששגשה באירופה וביפן, מעלים המוסלמים על נס את האלימות ויוצרים פולחן של מוות ושל התאבדות. "האמריקנים אוהבים פפסי קולה, ואנחנו אוהבים את המוות", הכריז איש אל-קאעידה מאולאנה איניאדוללה לאחר ה-11 בספטמבר. היהודים "אוהבים את החיים יותר מכל עם אחר, והם מעדיפים לא למות", הכריז איש החמאס איסמאעיל האנייה ב-28 במרס השנה, בעיצומו של גל פיגועי ההתאבדות.¹⁹

הבורגנופוביה הברוטלית של איש האיסלאם הקיצוני היא ישירה למדי. גישותיהם של האירופים המעודנים מורכבות הרבה יותר. האירופים, כמובן, הם בורגנים בעצמם, ובכמה מובנים אף יותר מן האמריקנים והישראלים. אולם מה שמעורר את חשדנותם כלפי ארצות-הברית וישראל הוא העובדה שמדינות אלו מייצגות מגמה אגרסיבית במיוחד – ובעיניהם לא-מאוזנת – של שאפתנות בורגנית. ארצות-הברית וישראל מגלמות קטגוריה תרבותית שאף אירופי לא יכיר בה – בורגנות הירואית. הישראלים, חדורים בלהט אידיאולוגי ציוני, בנו מולדת מן היסוד, הביאו מיליוני יהודים לחיות

בה, יצרו כוח צבאי המסוגל להדוף צבאות תוקפים מכל הכיוונים, ובעשורים האחרונים כוננו כלכלת שוק שבכוחה להתחרות בכמה תחומים עם המדינות התעשייתיות המובילות בעולם. את האמריקנים מניעה תחושת הייעוד הפוריטנית שלהם, האמונה העמוקה כי מוטלת עליהם משימה מיוחדת להפיץ את דרך החיים שלהם בכל רחבי העולם. זהו אותו יסוד הירואי של חיי יום-יום שהאירופים חסרים אותו, והוא מעורר את חשדנותם.

משום כך הם מלאי אמביוולנטיות. ההיסטוריון הבריטי ג'ון פלמב הצהיר פעם כי הוא אוהב את אמריקה (והוא אכן היה סגור נלהב של ארצות-הברית), אבל גם הערצתו זו "כרוכה בכעס, בחרדה ולעתים בהתקפי שנאה". באמריקה, דיוקן מתנשא להכעיס אך בסיכומו של דבר מלא הערכה, כתב הפוסט-מודרניסט הצרפתי ז'אן בודריאר: "אמריקה היא מלאת עוצמה וייחודיות, אמריקה היא אלימה ומתועבת – לא צריך להעלים צד זה או אחר, גם לא לנסות ליישב בין השניים".²⁰

אולם האירופים מנסים להתכחש לשני הצדדים – משום שהם פשוט אינם יכולים לזכור מה פירושו של ביטחון עצמי קיסרי, מה מעוררת בך התחושה שרוחות ההיסטוריה מנשבות בגבך. להט הרגשות שלהם שכן. מוריהם האינטלקטואלים לימדו אותם כי עולם העסקים מתועב והחתירה קדימה וולגרית. ההיסטוריה שלהם גרמה להם לוותר על התהילה הצבאית (תודה לאל) ולהחשיב את השקיעה היחסית של עצמם לסימן של בגרות וחכמה. באיחוד האירופי יש אוכלוסייה גדולה יותר מאשר בארצות-הברית וגם תמ"ג גבוה יותר. ההנהגה הפוליטית, שלו ניסתה לכוון מבנה מוסדי שיאפשר לו להתחרות בארצות-הברית. אולם הביטחון העצמי הקיסרי שלהם כבר חלף ואיננו, ואיתו רוח הנעורים המכירה באפשרויות הבלתי מוגבלות והנכונות המתמדת למאמץ יומיומי.

המנוע הפנימי של האירופים מכוון, אם כן, אחרת. הם משקיפים בבוז על מוסר העבודה האמריקני (האמריקני הממוצע עובד כל שנה 350 שעות – כתשעה שבועות – יותר מהאירופי הממוצע). הם מתבוננים בסלידה בחסר הקיים, לטעמם, בשירותים סוציאליים הולמים בארצות-הברית והם דוחים בשאט נפש את מדיניות הרווחה המוגבלת שלה, המתגמלת ניעות ומאמץ אך אינה מרפדת בגמילות חסד את ביש המזל. הם משקיפים בגועל על התרבות המסחרית שלה, הפועלת לטובת הצרכן אך אינה מקלה על קשיי התחרות בין היצרנים. והם מביטים בחשש בתרבות הפופולרית שלה, שמצטיירת כמכונה עיקשת שכמו תוכננה למחוך תרבויות מקומיות הניצבות בדרכה.

בעיני הבורגנופובים האירופים, ארצות־הברית היא הליבה הרדיואקטיבית של מה שאיגנציו ראמונה, העורך והמו"ל של לה מונד די־פלומטיק, כינה לאחרונה במאמר בעמוד הראשון של העיתון "הציר האחר של הרוע". ארצות־הברית, כך טען, שולטת בקרן המטבע הבינלאומית ובבנק העולמי, גופים המתגמלים את העשירים ומענישים את העניים. מוסדות אמריקניים כמו מכון 'הריטג', 'אמריקן אנטרפרייז אינסטיטוט' ומכון 'קאטו' מקדמים אידיאולוגיה המצדיקה ניצול, והצבא האמריקני מפעיל את השרירים הנחוצים כדי לכפות את הליברליזם הכלכלי החמסני על העולם.²¹

כשמכריזים המנהיגים האמריקנים על מערכה חסרת פשרות נגד הטרור והרוע, בוהים האירופים בארצות־הברית בחוסר הבנה. הם תופשים אותה כרמבו נטול בינה ושש אלי קרב. בעוד שהמוסלמים מדמים אותה לפרוצה מנוונת, רואים בה האירופים המעודנים קאובוי חגור אקדחים. בעוד שהמוסלמים מאמינים שהאמריקנים מפונקים ונינוחים מדי, סבורים האירופים שהם אלימים ואימפולסיביים מדי. התדמית בעיני כל אחד מהצדדים היא תערובת של דימויים הוליוודיים (מרילין מונרו אצל המוסלמים, ג'ון ויין אצל האירופים), של עיוותי מציאות בתקשורת ההמונים, של סטריאוטיפים שמקורם בקנאה ושל אשליות שתכליתן הצדקה עצמית. ברובד עמוק יותר, נובעת התפישה הזאת אצל שני הצדדים משורש הסנטימנט הבורגנופובי – מן הדעה הקדומה שלפיה מי שנוחל הצלחה חומרית חייב להיות מפגר מבחינה מוסרית ואינטלקטואלית.

לאחר 11 בספטמבר רווח באירופה ובחוגים אמריקניים מסוימים החשש כי ארצות־הברית תגיב על מתקפת הטרור נגדה באלימות חסרת הבחנה. ברם, ארצות־הברית מעולם לא נהגה כך. היא הייתה אטית בתגובתה לפרל הרבור. היא הגיבה בהיסוס על תקיפת אניית הצי 'קול' במפרץ הפרסי ועל פיגועים אחרים. אבל לאירופים רבים, המחזיקים בדעה מוצקה בדבר חוסר הבגרות של האמריקנים ושיקול הדעת הפגום שלהם, ברור היה שארצות־הברית תירה קודם ותחשוב אחר כך.

אירופים אלו מינו עצמם לתפקיד המחמיא של אתונה הניצבת מול הרומאים האמריקנים. זו הייתה משמעותם של כל הדיבורים על בניית קואליציה. סוחר המכוניות האמריקני הפזיז עם האקדחים הגדולים צריך למסור את עצמו להכוונתו של המדינאי האירופי הזהיר, שכושרו רב יותר

לחשוב על ההשלכות הלא-מכוונות של כל פעולה ולהבין את המורכבויות האפלות שלה. לחלק גדול מדברי הפרשנות האירופיים שדנו במדיניות האמריקנית מאז 11 בספטמבר היה גוון זואולוגי. החיה האמריקנית לא ידעה כי היא פגיעה למתקפה (אנחנו האירופים הבנו זאת זה כבר). הגילוי חולל טראומה אצל האמריקני. האמריקני מפצה את עצמו בהתעצמות צבאית חסרת טעם – שהרי גייסותיו העצומים מפקידים בידיו כבר היום כוח רב יותר מכפי שיצטרך אי פעם. יתר על כן, האמריקני אינו מבחין בסיבות העמוקות יותר לטרור: בעוני, בחוסר התקווה של העמים המדוכאים. ארצות-הברית צריכה להקדיש ממון רב יותר לסיוע חוץ (מעניין שהאירופים, האמורים להיות פחות חומרניים, חושבים תמיד שכסף נוסף יפתור את בעיות העולם, בעוד שהאמריקנים נוטים לייחס משקל רב יותר לרעיונות ולראות בהם גורמי מפתח).

"הדבר שארצות-הברית לעולם אינה טורחת לשקול הוא שלמרות עוצמתה היא מדינה צעירה שעליה עוד ללמוד הרבה. לא הייתה לה התנסות ישירה במלחמות העולם הראשונה והשנייה", טען אחד הכותבים ביו סטיינשמן, כשהוא נותן בדבריו ביטוי לדעה שנשמעה בכל רחבי אירופה.²² ארצות-הברית, כך חשים אירופים רבים, לא התנסתה בהתמודדות עם הבריגדות האדומות, האי-ארגון והמחתרת הבאסקית. האמריקנים לא חוו את מלחמת אפגניסטן. לגלמים המטופשים האלה אין מושג איזו טלטלה הם עומדים ליצור. הם יצעדו לקרב כמו שהם תמיד עושים, מלאי ביטחון תמים בעצמם וחסרי מודעות לנזק שיחוללו. דימוי זה כמו נלקח ישירות מהרומן האמריקני השקט של גרהם גרין. גיבור הספר הזה, אולדן פייל, הוא נער תמים, רציני ומלא כוונות טובות, החולם להפיץ את הדמוקרטיה אך מצליח רק ליצור אנדרלמוסיה. "מעולם לא הכרתי אדם שהיו לו סיבות טובות יותר לצרות שגרם", אומרת עליו אחת הדמויות בספר.²³ התגובה הביקורתית של האירופים למלחמה האמריקנית נבעה יותר מדימויים ספרותיים ותקשורתיים ופחות מן העובדות לאשורן. לפעמים נדמה שהיחידים המתייחסים ברצינות לדמויות של רמבו וסופרמן הם בורגנופובים אירופים הזקוקים לקלישאות שיוכלו לשנוא.

כאשר הבורגנופוב המעודן עוסק בפוליטיקה, הוא מתקשט אינסטינקטיבית בבגדי הדיפלומט. הדיפלומטיה יאה למזגו האנין. היא דורשת תחכום במקום בהירות, שליטה עצמית במקום כוח, סבלנות במקום מרץ, רגישות לדקויות במקום חוסר מנוחה. הדיפלומטיה היא מאוד פורמלית, מאוד אליטיסטית ומאוד מתורבתת. ויותר מכל, היא מורכבת. מורכבות היא סם החיים של

הבורגנופוב המעודן. היא משתקת את הפעולה העירומה, ומצדיקה מחוות מתוחכמות, כוונונים עדינים והמשגות דקות הבחנה ונטולות יעילות כמעט לחלוטין. לבורגנופובים אמונה תמימה כי תהא אשר תהא הבעיה, פתרונה דורש מורכבות. כל מאמץ חד-משמעי לשנות את הסטטוס קוו – להפיל את סדאם, לוותר על ערפאת, לטפח דמוקרטיה בעולם הערבי – רק יחמיר את המצב.

גם לנו יש כמובן בורגנופובים משלנו. רבים להדהים הם הסופרים, העיתונאים, האמנים, המשוררים ואנשי הקולנוע, הישראלים והאמריקנים, שקוננו על הפיגור המוסרי של המעמד הבינוני. אולם אירועי השנה האחרונה העמידו בסימן שאלה את הפסימיזם התרבותי הבורגנופובי שהיה הבון טון של המאה שעברה. משום מה, המלצר בבית הקפה 'קפית' בירושלים, המאבטח שפתח באש לעבר רכב ממולכד שדהר אל פתחו של מועדון לילה בדרום תל אביב, נהגי האוטובוסים, השוטרים והעוברים ושבים ההודפים ובולמים בגופם טרוריסטים כמעט מדי יום – כמו גם הכבאים והשוטרים שחירפו את נפשם במגדלי התאומים ונוסעי המטוס הרביעי שנחטף ב־11 בספטמבר, שהפילו את המטוס כדי לא לאפשר לטרוריסטים להצליח במזימתם – משום מה כל הישראלים והאמריקנים האלה נהגו בגבורה עילאית על אף שניהלו ללא ספק אורח חיים בורגני, צפו בתכנית האירוח של דודו טופז או באס־טי־וי, נהנו ממזון מהיר ומדי פעם דפדפו גם בפל"ב. ההישגים שנחלה ארצות־הברית מאז ה־11 בספטמבר רק מעצימים את התעלומה: קשה לבורגנופוב להסביר כיצד מדינה מושחתת עד היסוד יכולה להישאר במשך זמן רב כל כך על פסגת העולם. אם הם כה רקובים, מדוע הם כל כך מצליחים?

תגובת העם האמריקני למתקפת הטרור אינה עולה בקנה אחד עם הדימוי שהצמידו לו הבורגנופובים: האמריקנים לא ביקשו לסגת במהירות אל שלוות בתיהם המרווחים. הנשיא בוש, שהושם ללעג ולקלס והוצג כקאובוי טיפוסי חסר תרבות, הגדיר את האתגר במונחים השאפתניים ביותר: עימות מוסרי עם "ציר הרוע". הוא בחר במסלול המפרך ביותר. והעם האמריקני – לרבות אלה שהתנגדו בכל תוקף לבחירתו לנשיא – תמך בו ואימץ את חזונו בכל צעד בדרך.

זו אינה התגובה הצפויה של עם מנוון, שטוף תאוות בצע ורודף נוחיות. זו אינה התגובה שהיה מצפה לה מי שביסס את הידע שלו אודות ארצות־הברית על הספרות העוסקת בשקיעתה התרבותית. הוא גם לא היה מצפה לתגובה האמריקנית לאירועים האחרונים במזרח התיכון, הנבדלת בבירור מזו

האירופית. ז'וזה בובה, המתנגד החרף לגלובליזציה, שהתפרסם בעיקר בכך שהחריב סניף מקדונלדס, חש שיש לו מכנה משותף עם יאסר ערפאת (שאצלו ביקר ברמאללה ב־31 במרס 2002); מרבית האמריקנים, לעומתו, מרגישים שיש להם מכנה משותף עם ישראל במאבק הזה. הרוב המכריע של האמריקנים יודעים להבחין בין טרור ניהיליסטי ובין הגנה עצמית שבה נוקטת דמוקרטיה. נראה גם שמרבית האמריקנים מוכנים להגן על העקרונות המוטלים כאן על כפות המאזניים אפילו במחיר ספיגת קיתונות ביקורת וגידופים חובקי עולם. בכך, כמו בהרבה מקרים אחרים, משקף ג'ורג' בוש את התרבות הקפיטליסטית המריטוקרטית שהולידה אותו. בעוד ששאר העולם תועה בערפל ערכי ומדבר על "מעגל האלימות" – כאילו פצצות מתפוצצות מעצמן ואי־אפשר להחיל על המתרחש שום מונחים של פעילות אנושית מכוונת או שיפוט אתי – נקט ממשל בוש בדרך כלל עמדה מוסרית ברורה וחד־משמעית.

בכל אלה, ובהיבטים רבים נוספים של המלחמה בטרור, גילו המנהיגים והעמים בישראל ובארצות־הברית נחישות ועקביות. כשם שהאמריקנים התמידו באורך רוח במאבק בפשיזם ובקומוניזם לאורך המאה האחרונה, וכשם שהישראלים נאבקו פרק זמן ארוך לא פחות בעולם הערבי, כך לא יהסו לעשות את הנדרש מהם גם בעימות הנוכחי עם הטרור, שהוא בעצם מאבק נגד אנשים המתעבים את דרך החיים שלנו.

אולי טעו הבורגנופובים מלכתחילה. אולי טעו כשחשבו שתשעים אחוזים מבני המין האנושי מטורפים משום שהם רוצים כסף. אולי טעו כשחשבו שהעושר משחית בהכרח. אולי טעו כשהחשיבו את עצמם נעלים מבחינה רוחנית על בנקאים, סוחרים ועורכי דין מן המעמד הבינוני. אולי טעו כשסברו שהדבר העיקרי המעניין את ישראל ואת ארצות־הברית הוא רווח וכיבושים וסגידה לאלילת ההצלחה המושחתת. אולי טעו כשטענו שכוח ועושר הם אותות לדלדול רוחני. אולי טעו כשהוקירו מחוות אקסטטיות של מרד, הקרבה ושחרור יותר מן הסיפוק העמוק יותר של החיים הרגילים.

ואם לא טעו, כיצד אפשר להסביר את העובדה שכמעט כל תחזיותיהם התבדו? במשך מאתיים שנה תיארו את ארצות־הברית כמדינה מותשת על סף התמוטטות, ובכל זאת היא לא רק שורדת אלא גם עולה כפורחת. במשך מאתיים שנה טענו שהקפיטליזם נמצא במשבר, אולם הוא רק הולך מחיל

אל חיל. במשך מאתיים שנה עמדו הנוער, האמנים, הפועלים והמיעוטים המדוכאים על סף הפלת הקונפורמיזם הנינוח של הפרברים, ועם זאת לא חצו מעולם את הרוביקון המהפכני. תחת זאת עברו הם עצמם לגור בפרברים ומצאו שם אושר.

במשך מאתיים שנה חזר הדפוס העיקש הזה על עצמו שוב ושוב. בכל פעם מופיעה תנועה או דמות בורגנופובית חדשה – לנין, היטלר, סארטר, צ'ה גווארה, וודסטוק, הסנדיניסטים, ערפאת. בכל פעם היא מתקבלת בהתלהבות, ונוצרת סביבה הילה רומנטית. בכל פעם מכריזים עליה אינטלקטואלים ואמנים כחזות העתיד. אבל אז היא מתמוטטת והבורגנופובים, שלעולם אינם מתפכחים לגמרי, יוצאים לתור אחר הבשורה האנטי-בורגנית החדשה שתחנוך את הפרק הבא במסע ההרפתקאות ההיסטורי המאכזב שלהם.

מן העבר השני, בעקבות אירועי 11 בספטמבר עשויים עוד ישראלים ואמריקנים להגיע למסקנה המהפכנית שאולי, ככלות הכול, יש משהו צודק והגון וראוי באורח החיים שלנו. אולי הגיע הזמן להעלות מעט בשר אינטלקטואלי על עצמותיה של הגאווה האינסטינקטיבית שלנו, להכיר בכך שדרך החיים שלנו אינה רק מצליחה, אלא גם מחשלת אופי. היא מצמיחה מידות טובות, המסבירות את ההצלחה של ישראל ושל ארצות-הברית כאחת: מין יכולת להבחין בבעיות בבירור, לטפל במרץ במכשולים, להשלים את המשימות החיוניות, להשתמש בכוח בלי להיסחף לאכזריות. אולי חיי שגרה בורגניים מעוררים יזמה אישית ושאיפות מהסוג הנעלה ביותר, ולאו דווקא תשוקות נחותות. אולי בודריאר, אותו הוגה צרפתי חד-אבחנה ומעצבן, צדק כשכתב על ארצות-הברית: "אנחנו [האירופים] מתפלספים על מימושם של מיליון דברים, אבל כאן הם מגיעים למימושם... אורח החיים האמריקני שלפי שיפוטנו הוא נאיבי או חסר כל ערך תרבותי, הוא שיגיש לנו את הטבלה האנליטית המלאה של קץ הערכים שלנו".²⁴

שהרי המדהים הוא שעם כל הבוז שלהם, הבורגנופובים אינם יכולים להתעלם מאיתנו. הם אינם יכולים לפטור אותנו במשיכת כתף ולהמשיך בחייהם. העולם הערבי כולו וחלק גדול משאר האנושות אחוז דיבוק ממש בעניין ישראל. אנשים רבים בארצות רבות מגדירים את זהותם על פי יחסם לארצות-הברית. זה קורה משום שעמוק בלבם הם יודעים כי יש בשתי המדינות האלה חיוניות מעוררת השתאות. האירופים מחשיבים את האמריקנים לבוקרים חסרי תחכום, ואגב כך מכירים, שלא ברצונם, ברוח

החלוצית המניעה את אמריקה ואת ישראל – הרוח ההירואית החסרה להם במדינות הרווחה הנוחות שלהם. הקיצונים האיסלאמיים מחשיבים את ישראל ואת ארצות־הברית לסמל ההדוניזם התאוותני, ואגב כך מכירים גם בחירות שלנו ובאושרנו.

אולי מתוך שנאתם נוכל לראות ביתר בירור את כוחנו. הרי אם יוסיף הסכסוך לגאות, כדאי מאוד שנוכל להסביר, ולו רק לעצמנו, מי אנו, מדוע אנו מעוררים רגשות סוערים כאלה, ומדוע יש לנו זכות מלאה להגן על עצמנו.

דוד ברוקס הוא עורך בכיר בוויקלי סטנדרד. גרסה קודמת של מאמר זה הופיעה באנגלית בוויקלי סטנדרד.

הערות

1. Cesare Grana, *Modernity and Its Discontents* (New York: Harper and Row, 1964), pp. 92-93; Gustave Flaubert, George Sand, *Correspondance*, ed. Alphonse Jacobs (Paris: Flammarion, 1981), p. 138 [צרפתית].

2. Adrian Del Caro, *Nietzsche Contra Nietzsche* (Baton Rouge: Louisiana State University, 1989), p. 41.

3. Fritz Ringer, *Decline of the German Mandarins: The German Academic Community, 1890-1933* (Cambridge: Harvard, 1969), pp. 183-184; Arthur Herman, *The Idea of Decline in Western History* (New York: Free Press, 1997), p. 230. (ראה גם ; וראה גם)

4. Michael D. Biddiss, *Father of Racist Ideology: The Social and Political Thought of Count Gobineau* (New York: Weybright and Talley, 1970), p. 17.

5. ראה הערה 3.

6. Henry Steele Commager, *The American Mind: An Interpretation of American Thought and Character Since the 1880s* (New Haven: Yale, 1950), p. 5.

7. Houston Stewart Chamberlain, *The Foundations of the Nineteenth Century* (London: John Lane, The Bodley Head, 1911), vol. i, pp. 391-392.

8. הרמן, רעיון השקיעה, עמ' 172-173, 286.

9. Alfred J. Morrison, *The District in the XVIII Century* (Washington, D.C.: Judd and Detweiler, 1909), p. 28.
10. Morris Birkbeck, *Notes on a Journey in America from the Coast of Virginia to the Territory of Illinois* (New York: A. M. Kelley, 1971), pp. 27-28.
11. Charles Dickens, *American Notes for General Circulation* (Avon, Conn.: Editions Club, 1975), pp. 27-28.
12. ריאיון של אוסאמה בן-לאדן עם ג'מאל איסמאעיל מדצמבר 1998. הריאיון שודר ברשת הטלוויזיה אל-ג'זירה ב-20 בספטמבר 2001; Arnold J. Toynbee, *Experiences* (London: Oxford, 1967), p. 233.
13. פרידריך ניטשה, כה אמר זרתוסטרא, תרגם ישראל אלדד (תל אביב: שוקן, תשל"ה), עמ' 94; פרידריך ניטשה, הרצון לעוצמה, תרגם ישראל אלדד (תל אביב: שוקן, תשל"ט), כרך ב, עמ' 302.
14. הרמן, רעיון השקיעה, עמ' 249.
15. Arnold J. Toynbee, "The Dwarfing of Europe," in Arnold Toynbee, *Civilization on Trial* (Oxford: Oxford, 1957), p. 116.
16. הרמן, רעיון השקיעה, עמ' 275; Arnold J. Toynbee, *A Study of History* (New York: Oxford, 1947), Abridgement of vols. i-vi, pp. 276-277.
17. Avishai Margalit and Ian Buruma, "Occidentalism," *The New York Review of Books*, January 17, 2002, p. 4.
18. בתוך אתר האינטרנט של הנאדריאן, 2 במרס, 2002; Jonathan Raban, "Truly, Madly, Deeply Devout"; John Calvert, "The World Is an Undutiful Boy!: Sayyid Qutb's American Experience," *Islam and Christian-Muslim Relations*, 11:1, 2000, p. 97.
19. ריאיון עם בן-לאדן, "The Americans Love Pepsi Cola, But We Love Death," *The Daily Telegraph*, September 24, 2001; *The Washington Post*, March 28, 2002.
20. Richard Pells, *Not Like Us* (New York: Basic Books, 1997), p. 158; Jean Baudrillard, *America* (Paris: Grasset, 1986), p. 87.
21. Ignacio Ramonet, "The Other Axis of Evil," *Le Monde Diplomatique*, March 2002.
22. Andrew Stephen, "This Is a Young Country, Prone to Simplisme," *The New Statesman*, February 25, 2002, p. 20.
23. גרהם גרין, האמריקאי השקט, תרגם יותם ראובני (תל אביב: מודן, כדים, 1985), עמ' 62.
24. בודריאר, אמריקה, עמ' 95.